

Szabadsfalvi József

A történeti jogi szemléletmód hazai históriájához

A 19. századi magyar jogbölcseleti (jogfilozófiai) gondolkodást három jelentős irányzat határozta meg. Az első ilyen felfogás az Immanuel Kant nevéhez köthető észjogi (természetjogi) iskola, amely az egész századot átívelő módon jelen volt honi jogi gondolkodásunkban. Olyan kiváló filozófusok és jogbölcselelők köthetők e tradícióhoz, mint Carlowszky Zsigmond, Greguss Mihály, Sz. Szilágyi János, Szibenliszt Mihály, Albélyi Antal, Vandrák András, Csatskó Imre, Virozsil Antal, Warga János, Szeremlei Gábor, Werner Rudolf, Thót Ferenc, Pauler Tivadar, Kacziány Nándor, Wekerle László. A másik jelentős irányzat a század utolsó két évtizedében hegemon szerepre törő és a magyar jogbölcseleti gondolkodást a korabeli európai trendekhez közelítő jogpozitivizmus volt, amelynek legjelentősebb képviselői közt kell megemlíteni Pulszky Ágost és a fiatal Pikler Gyula nevét, valamint a kevésbé ismertek közül Öreg Jánost, Ladányi Bélát, Fényes Samut, Kunz Jenőt vagy éppen a sárospataki jogakadémia egykori tanárát, a későbbi híres büntetőjogászt, Finkey Ferencet. Az alábbiakban egy kevésbé számon tartott, de a magyar elméleti jogi gondolkodásra és az előbb említett két irányzatra is ható jogfelfogás hazai históriájának megismeréséhez kívánunk adalékkal szolgálni.

A történeti jogi iskola a 19. első felében – amikor Németországban szinte kizárólagos, politikai eszközökkel is támogatott pozíciókkal rendelkezett – Magyarországon a jogtudomány művelőire alig volt hatással.¹ A történeti jogszemlélet a reformkor idején csupán Frank Ignác (1788-1850)² a kassai jogakadémia tanára, majd a pesti jogi kar hazai magánjog professzora munkásságában érhető tetten. Általánosan is megállapítható, hogy alapvető hatást a magyar magánjogtudomány jogbölcseleti szemléletmódjára gyakorolt, háttérbe szorítva a korábban meghatározó természetjogi, észjogi felfogást. A történeti jogi iskola gondolatiságának jelenléte a 19. század végéig figyelhető meg. Hatása semmiképp nem tekinthető epizód jellegűnek.³

Frank az 1820-as évek legelején írt, csak kéziratban fennmaradt *Észjogtani vázlatában* – elutasítva a korabeli uralkodó Martini-féle jogi tételeket – részben akceptálva a kantianus tanokat, így például az emberi jogokat nem a természeti állapotból, hanem az emberi természet „örökös változtathatatlan forrásából” eredeztette, illetve részben átvéve az ekkoriban a német jogi gondolkodásban meghatározóvá váló történeti jogi szemléletmódot, a tulajdonjogot nem az „ész törvényeiből”, hanem a „nemzetek tételes intézeteiből” származtatta.⁴ Később – mint Savigny kortársa – egyre inkább a történeti jogi iskola hazai szószólójává válva hangoztatta, hogy a „bölcshészeti jogtan” (értve alatta az észjogi iskolát) nemcsak felesleges, de veszélyes irányzata a jogbölcseletnek, ezért az oktatásból kiküszöbölendő és a római jog tudományával helyettesítendő. Továbbá a Friedrich Carl Savigny-féle német történeti jogi iskola főbb tételeinek megfelelően – írta róla Pauler

Tivadar – „a törvénykönyvek rendszeresítésére irányzott munkálatokat mindannyi a jog természetes fejlődésével ellenkező merész kísérletnek tartotta.”⁵ A kodifikáció elutasítása terén Savigny feltétlen követőjének számít. Habár sok szempontból akceptálta és vállalta a jogképződés ún. organikus elméletét, a német történeti jogi iskolára oly jellemző nemzeti romantikus látásmódtól – főleg annak hazai „szittyás”, naiv változatától – mentes elmélete.

Akadémiai székfoglaló előadásában, amelyet 1848. szeptember 11-én tartott, az időközben bekövetkezett társadalmi-gazdasági változások ellenére az ősiség kérdésében meglehetősen óvatos, mondhatni konzervatív álláspontot foglalt el. A jogintézmény precíz leírása és elemzése után, jellemző módon nem annak megszüntetésére, hanem csupán létszerű korlátozására fogalmazott meg javaslatot.⁶ Összességében megállapítható, hogy Frank – miként az őt követő hazai jogtudósok – életműve alapvetően nem jogbölcseleti indíttatású, csupán egyes történeti, tételes jogi (alapvetően magánjogi) fejtegetései kapcsán kerülnek napvilágra ez irányú nézetei.

Savigny és a német történeti jogi iskola követőjének tekinthetjük Hoffmann Pált (1830-1907)⁷ a kassai, majd pozsonyi jogakadémia, utóbb a budapesti egyetem római jog professzorát. 1864-ben *A jog lényege*⁸ címen tette közzé akadémiai székfoglalójának szánt, nem túl vaskos könyvét, amelyben bíráló megjegyzésekkel illeti az ekkor hazánkban még ereje teljében lévő észjogi iskolát, elsősorban Pauler nézeteit. Az ész „jogkútforrási” minőségét illetően állítja, hogy „az ész, mint a szükségképpen megismerésének tehetsége, a szükségképpen valónak egy részét képező jogtartalma levezetésénél is eszközül igenis szolgálhat; de abból magából, az ész, a gondolkodás kategóriáiból a realitás jellemével bíró életviszonyok jogi alkatát sohasem.”⁹ Az ész tehát alkalmas eszköz a jogtartalom megismerésére, de nem tekinthető a jog tényleges forrásának.

A német történeti jogi iskola jogkeletkezési elméletét és általában a Savigny-féle „*Vom Beruf*”-ban foglalt programnyilatkozatot, mint a jogbölcselet alapját először Hoffmann propagálta. Savignyanus beállítottságára mi sem jellemzőbb, hogy Rudolf Jhering római birtoktanról írt korszakos művének ismeretében „olcsó okoskodásnak” tekint minden Savigny nézetével szemben álló felfogást.¹⁰ Szemléletmódjára az iskola másik klasszikusa is nagy hatást gyakorolt. A jog genézisére vonatkozó teológiai természetű meghatározása Georg Friedrich Puchta felfogásának interpretálásából következik.¹¹ Ugyancsak ismerős fogalomalkotással találkozunk „a jogot létrehozó potentia” meghatározásakor. Hoffmann – a „népszellem” fogalmával azonos jelentéstartalmú terminusként – használja a „nemzeti közszellem” kifejezést, mely mint legfőbb jogforrás hozza létre a jogot. A jog ebből következően „kettős életet él: a jogviszonyokban megtestesülten, és a nemzet köztudatában mint eszme.”¹² A „jogalkotó nemzeti genius” megnyilvánulásaként – három „idomot” nevez meg – Savigny és Puchta műveire utalva –, amelyekből a jog közvetlenül megismerhető. Így beszél a „nemzeti jogmeggyőződés parancsoló szózataként” a szokásjogról, az „abszolút érvénnyel ellátott szavakban megtestesítettségéből” következő törvényről és a jogtudományról. A szokásjog szerepének kiemelése és a jogtudományra, mint jogforrásra való utalás, melyek a népet reprezentáló jogtudósok révén jut kifejezésre, nyilvánvalóan Savigny tételeinek a követése. S hasonlóan, ahogyan a német jogászfejedelem fogalmazott a hivatásos jogtudók szerepéről és hivatásáról: „[A] jogászok, mint a jogra irányzott nemzeti közszellem vivői, a nemzeti jogtudatnak szereznek tisztultabb kifejezést.”¹³

A történeti jogi iskola jelentősebb hazai képviselői közül a sorban utolsóként kell említést tenni a legkiválóbb Frank tanítványnak tekintett jogtudós vonatkozó nézeteiről. Wenzel Gusztáv (1812-1891)¹⁴ a történeti jogi iskola hívének vallotta magát, aki szerint „a jogtörténeti és jogbölcseleti elem egymáshoz ellenséges posíciót nem fognak elfoglalni, hanem ellenben egyesítve, magának a jogtudomány felvirágoztatására hatni.”¹⁵ Magyar-, egyetemes (európai) jogtörténeti és összehasonlító jogi műveiben a 19. század közepétől Savigny és követőinek hazai hirdetőjévé válik. Általános vélekedés szerint – a „jogtörténelmi módszer” átvételével és alkalmazásával – Wenzel munkássága révén nyert a hazai jogtudományban teljes polgárjogot a „történeti-jogi irány”, egyben szolgálva a '60-as és '70-es években újjáéledő nemzeti romantika eszméjét. Megjegyzendő, hogy a történeti módszer mellett a jogbölcseleti módszert említi, mely segítségével lehet és érdemes a jogtudományt művelni. Miként egy helyütt írja, „[a] történet és a bölcsészet a jogtudománynak mintegy két szeme.”¹⁶

Savigny és Puchta szellemiségét idézve ír „a szokás jogalakító jelentőségéről”, továbbá arról, hogy a fennálló jog a „nép szellemi életében gyökerezik”, s „a jogeszmé belső erejének folytán támad azon jogi meggyőződés a népben, mely a társadalmi viszonyok rendezésének szolgál alapul. A honlakosok ezen jogi meggyőződése minden társadalomnak egyik legbecsesebb szellemi birtoka... Ezen meggyőződés öntudatlanul az egyesek külső cselekvényeiben nyilatkozik; s így válik szokássá és alkotja a szokásos jogot.”¹⁷ Ugyancsak követve a „kor első jogtudósának”¹⁸ álláspontját a jogkeletkezés és fejlődés kérdésében, megállapítja, hogy a jog „organikus úton a nép életéből fejlődve ki, annak egyes viszonyai... eredeti természetszerűségeknek jeleit mutatják.”¹⁹ S jogrendszerünk legfőbb jellemzőjeként megállapítja, hogy olyan jogrendszer, mely „a magyar nemzet ősi jogrendjéből indulván ki és abban gyökerezvén, alakulási momentumait és fennállási alapját a mai társadalom sajátos organismusában, s a nemzet jogalakító öntudatában bírja.”²⁰ Lényegében ugyanerre utal az egykori tanítvány, amikor mestere egyetemi előadásán elhangzottakból kiemeli, hogy „a magyar jog »nemzeti szellemünk jogalkotó működésének gyümölcse«”²¹

Az sem véletlen, hogy – mint Savigny nézeteinek következetes interpretálója – szükségképpen kodifikációellenes álláspontot foglal el: „Korunknak – írja Wenzel – sem oka, sem hivatása nincs új törvényeket készíteni... a feladat... a fennálló jogot tüzetesen megvizsgálni, hogy mennyiben kell a megváltozott viszonyoknak megfelelően kiegészíteni.”²² Hogy ezen a bizonyos kiegészítés alatt mit is értsünk, maga Wenzel siet segítségünkre, amikor egy helyütt úgy fogalmaz, hogy „a belső vagy külső tökély bármi magas fokát érik is el a törvények, a szokásos jogot egészen soha nem vetköztetik ki jelentőségéből.”²³ Mindazonáltal az összehasonlító módszer tudatos alkalmazásával, amely inkább a Maine-féle angol historical jurisprudence megkülönböztető ismerve volt,²⁴ az ekkor formálódó új tudomány hazai apostolává vált.²⁵ A modern jogtudományra – véleménye szerint – jellemző, hogy a jog „szellemét” a jogtörténeti vizsgálódás mellett „a külföld nevezetesebb jogrendszereivel és törvénykönyveivel” egybevető összehasonlító módszer egyidejű alkalmazásával képes megismerni.²⁶ Az összehasonlító módszer felhasználásának „közvetlen eredménye” az összehasonlító jogtudomány, mint „korunk általános kulturájának egyik postulatuma”, amelynek „mívelése a tudomány mai embereinek már kikerülhetetlen feladata lett.”²⁷ Az összehasonlító jogtudomány végső értelmére vonatkozóan megállapítja, hogy „jogunk jelenét tekintve az a legjobb tájékoztatást nyújtja, jogunk

jövőjére nézve pedig sokkal biztosabb kalauzunk, mint a legelméesebb abstractió, vagy a legzseniálisabb oportunitási koncepció.”²⁸

A történeti jogi iskola hatása ez idő tájt a tételes jogtudományok művelőire is jelentős hatást gyakorolt. Példaként említhető Haller Károly (1836-1911) kolozsvári magánjogász professzor jogforrásokról szóló értekezése, melyben Savigny, Puchta és Hoffmann műveire hivatkozva fejti ki gondolatait. A jogforrások fajtáinak részletezését – nem véletlenül – a „nép közvetlen jogi meggyőződéséből eredő... következetes gyakorlatként” jellemzett „jogszokás” bemutatásával kezdi.²⁹ Mindazonáltal Haller is tisztában van azzal és hangot is ad ama véleményének, hogy a modern jogrendszerekben csupán a „törvénytöltő jogszokásnak” lehet szerepe.³⁰

A hazai történeti jogi iskola fontosabb képviselőinek és gondolatainak rövid bemutatását követően érdemes két értékelésre utalni. Szalay László – a francia mintájú kodifikáció legfőbb hazai szószólója – 1844-ben írt jogi publicisztikájában a „históriai iskolát”, ahogyan ekkor a történeti jogi iskolát nevezi, egyértelműen negatív szerepkörben tünteti fel, melynek „jellemjegye: az ész becsmérése, s a jelenkor öntudatos életrealitásának tagadása.”³¹ Szász-Schwarz Gusztáv – az elmúlt századforduló emblematikus magánjogásza, a korabeli magyar jogbölcséleti gondolkodásra és jogfilozófus nemzedékre is hatást gyakorló jogtudós – az *Új irányok a magánjogban* című terjedelmes monográfiájában az észjogi, illetve a történeti jogi iskolát összehasonlítva már árnyaltabb képet rajzol: „Nem az elméleti alaptételek, nem is az elméleti felismerés módszere tekintetében volt különbség az észjogászok és a történészek között. A fő különbség az eszményben volt, mely vizsgálódásaiban hajtotta: az észjog javítani akart a létező állapoton, a történeti iskola beérte azzal, hogy a jelen állapotot megértse. A társadalmi átalakulások korszakai az észjogi iránynak kedveznek, a társadalmi pangás ideje a történetinek.”³² A gyakorlati törekvések eltérő jellegére jól világít rá ez a némileg külső nézőpontból véleményt formáló sommás megállapítás.

A történeti jogi iskola elsősorban a tételes jogtudományok – elsősorban a magánjog – művelői, illetve később a jogtörténészek körében talált követőkre a 19. század közepétől. A polgári jogi kodifikációs törekvések eredményéülkülisége, továbbá a feudális jellegű szokásjogi szabályok vitalitása a magánjogászokat a múltban sikeresnek vélt megoldási módok irányába orientálták. A vesztes szabadságharc után a múlt, az „ősi” magyar jogintézményekért való lelkesedés a nemzeti jelleg megőrzésének is az eszközévé vált. Így nem volt ritka a hazai szakirodalomban a történeti jogi szemléletmód jelenléte még az elmúlt századforduló környékén sem. Erre jó példa a „magyar Jhering”-ként is emlegetett Grosschmid Béni nevezetes magánjogi előadásaiban írt gondolatai: „A rómain és az angolon kívül alig van még egy államiság, mely annyira nemzeties és a nemzeti jellemmel annyira bensőleg egybeforrt s oly jellegzetesen kidomborodó köz- és magánjogi intézményvilágot volna képes felmutatni, mint a mi 48 előtti államrendszerünk.”³³

Jegyzetek

¹ Pólay Elemér: *A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica. Tom.*

XXIII. Fasc. 6.) Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 1976. 90. skk o.

² Frank Ignácra bővebben: *Pauler Tivadar: Emlékbeszéd Frank Ignác m. acad. tag felett. Tartotta a M. Académia ülésén nov. 25. 1850. Pest, 1851; Eckhart Ferenc: A jog- és államtudományi kar története 1667-1935. A királyi Pázmány Péter Tudományegyetem története, II. köt. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 341-349. o.; Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 152-154. o.; Horváth Pál: Frank Ignác és a történeti jogi iskola, in: Horváth Pál: Tudománytörténeti és módszertani kérdések a jogtörténet köréből, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 115-207. o.; Pólay Elemér: i.m. 92-109. o.; Horváth Pál: Frank Ignác (1788-1850), in: Hamza Gábor (szerk.): Magyar jogtudósok II. köt. Professzorok Háza, Budapest, 2001. 13-28. o.*

³ *Peschka Vilmos: A magyar magánjogtudomány jogbölcseleti alapjai = Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője II. köt. 1959. 1-2. szám, 43-44. o.*

⁴ *Vö.: Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez, MTA, Budapest, 1878. 161. o. (Utalni érdemes e helyen arra, hogy Frank 1823-ban Kassán megjelent „Specimen elaborandarum institutionum juris civilis Hungarici” című művében az alanyi jog fogalmának meghatározásakor Kant nevének említésével találkozunk.)*

⁵ *Uo. 169. o.*

⁶ *Vö.: Frank Ignác: Ősiség és elévülés, Buda, 1848.*

⁷ *Életéről és munkásságáról: Vécsey Tamás: Emlékbeszéd Hoffmann Pál r. tag fölött. MTA Emlékbeszédek, XIII. 7. Budapest, 1908; Finkey Ferenc: A tételes jog alapelvei és vezéreszméi I. köt. Bevezetés és a jogbölcselet kifejlődésének története, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908. 229. o.; Eckhart Ferenc: i.m. 472. o.; Szabó Imre: i.m. 204-205. o.; Pólay Elemér: i.m. 114-115. o.; Hamza Gábor: Hoffmann Pál (1830-1907), in: Hamza Gábor (szerk.): Magyar jogtudósok I. köt. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. 51-60. o.*

⁸ *Hoffmann Pál: A jog lényege (Bevezetés a jogtudományba), Eggenberger, Pest, 1864.*

⁹ *Uo. 30. o.*

¹⁰ *Pólay Elemér: i.m. 114. o.*

¹¹ *Vö.: Hoffmann Pál: i.m. 8. skk o.*

¹² *Uo. 44. o.*

¹³ *Uo. 45. o.*

¹⁴ *Wenzel Gusztáv életéről és munkásságáról lásd: Vécsey Tamás: Emlékbeszéd Wenzel Gusztáv felett. (Emlékbeszédek VIII. 5.) Budapest, 1894.; Eckhart Ferenc: i.m. 395-396., 545-548. o.; Pólay Elemér: i.m. 119-125. o.; Horváth Pál: i.m. 238-241. és skk o.*

¹⁵ *Wenzel Gusztáv: Emlékbeszéd néhai Récsi Emil felett, MTA, Buda, 1865. 20. o.*

¹⁶ *Wenzel Gusztáv: Az 1848 előtti magyar magánjog. Tekintettel újabb átalakítására, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1885. 10-11. o. (A jog tanulmányozásának három „szokásos” módszereként említi: „a történetit, a bölcseletit és a dogmaticait”.)*

¹⁷ *Wenzel Gusztáv: A magyar magánjog rendszere I. köt (2. kiadás), Athenaeum, Pest, 1872. 76. o. (Ugyanaz olvasható: Wenzel Gusztáv: Az 1848 előtti magyar magánjog, i.m. 78. o.)*

¹⁸ *Wenzel Gusztáv: Az ausztriai általános polgári törvénykönyv magyarázata, Bécs, 1854. 4-5. o.*

¹⁹ Uo. 29. o.

²⁰ Wenzel Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*, i.m. 5. o.

²¹ Vécsey Tamás: *Emlékbeszéd Wenzel Gusztáv felett*, i.m. 47. o.

²² Wenzel Gusztáv: *Az ausztriai általános polgári törvénykönyv magyarázata*, i.m. 29. o.

²³ Wenzel Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*, i.m. 77. o. (Ugyanaz olvasható: Wenzel Gusztáv: *Az 1848 előtti magyar magánjog*, i.m. 79. o.)

²⁴ Vö.: Szabadfalvi József: *Historical Jurisprudence, avagy a történeti jogtudomány mint a jog „kultúrtörténeti” megközelítése*, in: *Historical Jurisprudence – Történeti jogtudomány (szerkesztette, a bibliográfiát összeállította és a mutatót készítette: Szabadfalvi József) [Jogfilozófiák – szerk.: Varga Csaba]* Budapest, 2000. 14-35. o.

²⁵ Vö.: Wenzel Gusztáv: *Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog*. MTA, Budapest, 1876.

²⁶ Wenzel Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*, i.m. 15. o.

²⁷ Wenzel Gusztáv: *Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog*, i.m. 2. o.

²⁸ Uo. 39. o.

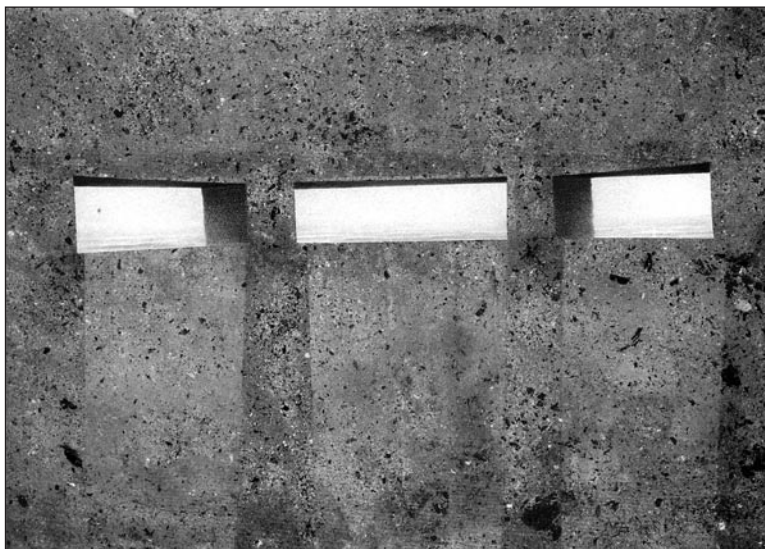
²⁹ Vö.: Haller Károly: *Adalék a jogforrások elméletéhez*. Klny. a „Jogtudományi Közlöny”-ből, Franklin-Társulat, Budapest, 1876. 9. o.

³⁰ Uo. 13. o.

³¹ Szalay László: *Publicisztikai dolgozatok II. köt. 1844-1847*, Heckenast, Pest, 1847. 17. o.

³² Szász-Schwarz Gusztáv: *Új irányok a magánjogban*, Athenaeum, Budapest, 1911. 147-148. o.

³³ Grosschmid Béni: *Magánjogi előadások*. Jogszabálytan, Athenaeum, Budapest, 1905. 39. o.

Panoráma, 1989, színes ceruza, hamu-kollázs, 73x103 cm